

MOGENS PELT: Tobacco, Arms and Politics. Museum Tusulanum Press, 1998. 342 s.

Mogens Pelt har med sit værk om forholdet mellem Grækenland og det nazistiske Tyskland fra ca. 1929 og til den tyske besættelse i april 1941 ydet et væsentligt og dristigt bidrag til den internationale historie. Alt for få danske historikere vover at begive sig ud i emner uden tilknytning til dansk historie. Gode sprogkunderskaber giver ellers ofte et lille lands historikere store fordele frem for stormagternes historikere, hvis kendskab til fremmedsprog tit er beskæmmende ringe. Emnet kan også have interesse for danske historikere ud fra det synspunkt, at bogen viser meget om en småstats muligheder mellem rivaliserende og stadig mere truende stormagter. Forfatterens kilder stammer fra tyske, engelske og græske arkiver. Ud over statslige kilder bruges også privatarkiver som Metaxas arkivet og Den Græske Nationalbanks arkiv. De anvendte fremstillinger og trykte kilder er tillige også på fransk og italiensk. Vi står derfor over for usædvanlige evner til at trænge ind i den for os danske vanskelige Balkanverden.

Og læseren har en god fører ind i labyrinten. Mogens Pelt har tidligere andetsteds, f.eks. i festskrift til professor Carl-Axel Gemzell, 1993, s. 89-106, (Carsten Due-Nielsen, Hans Kirchhoff, Karl-Christian Lammer, red.: Konflikt og samarbejde. København, 1993) og i sin ph.d.-afhandling berørt temaet. Værket dækker et hul i den internationale forskning og placerer sig i den internationale debat. Forfatteren beskæftiger sig indgående ikke alene med de tysk-græske diplomatiske og handelsmæssige relationer, men også med sammenhængen mellem denne side af græsk udenrigspolitik og den indenrigspolitiske situation i Grækenland. Et sidetema er Englands, USAs og Italiens forhold til Grækenland og især til de tysk-græske relationer.

Udgangspunktet for bogen er dels Grækenlands ekspansion efter Første Verdenskrig ind i Vesttrakien, dels især de græsk-tyske relationer efter tilkomsten af general Metaxas' militærdiktatur i august 1936. Forfatteren har en udmærket indledning om Grækenlands økonomiske og politiske udvikling siden 1918. Kernen i bogen handler, som titlen angiver det, om sammenhængen mellem det græske behov for eksport af tobak, behovet for græsk oprustning i en truende international situation og behovene i græsk indenrigspolitik i de stadige magtkampe mellem tilhængere og modstandere af statsmanden E. Venizelos, der døde i eksil i 1936.

De væsentligste dele af bogen handler om, hvordan Grækenlands økonomiske og politiske kriser i løbet af 1936 løses ved general Meta-

xas' langsomme overtagelse af magten. Kontakter med det nazistiske Tyskland tilbage fra 1934 fik i løbet af 1936 større vægt. Det er forfatterens synspunkt, at tyskerne satsede meget på Metaxas som den, der kunne holde Grækenland neutral i kommende konflikter i Middelhavet, d.v.s. forhindre det i at alliere sig med England. Tyskland ønskede status quo på Balkan, og Metaxas kunne her yde et bidrag. Omvendt kunne Metaxas bruge Tyskland til at holde traditionel engelsk dominans i Grækenland nede og eventuelt også til at tøjle italienske aggressionslyster. Økonomisk kunne Tyskland, langt bedre end England, sikre social ro i Grækenland. Netop de nye områder i det nordlige Grækenland var sæde for tobaksproduktionen, der var en væsentlig del af græsk eksport, og var også det område, der rummede de fleste flygtninge fra det tidligere osmanniske rige (Tyrkiet). Mange af disse flygtninge var økonomisk driftige og tilhængere af Venizelos eller af kommunisterne. En stor og sikker afsætning af tobak til Tyskland kunne sikre social ro i dette urolige hjørne af Grækenland og dermed også sikre Metaxas-regimet, der fra august 1936 var et diktatur – med kongens billigelse.

I 1930'erne gik den græsk-tyske handel mere og mere over til clearing-handel, da begge lande manglede hård valuta. Metaxas' ønsker om industrialisering, især ved opbygning af en egen våbenindustri, løste et voksende problem. Grækenland havde nemlig eksporteret mere til Tyskland end omvendt. Græske ønsker om køb af tysk produktionsudstyr og af tyske våben kunne nu betales ved det voksende græske clearing-overskud. Dette betød, at tyske firmaer som Rheinmetall-Borsig fik voksende indpas i Grækenland, medens fransk våbenindustri som Schneider-Creusot blev trængt tilbage. Tyskland fik via Grækenland et gennembrud for sit forsøg på våbeneksport til Sydøsteuropa. Den Lille Entente (Tjekkoslaviet, Rumænien, Jugoslavien) havde ellers længe forhindret det.

Et af forfatterens mange temaer er forholdet mellem den tyskuddannede og tysktalende general Metaxas og kong Georg II, der først vendte hjem i 1935 fra et mangeårigt eksil i England. Ud fra stormagternes diplomatindberetninger er det forfatterens vurdering, at Metaxas fra 1936 til sin død jan. 1941 blev stadig stærkere, medens kong Georg blev trængt i baggrunden. Det kunne her have været ønskeligt, om forfatteren havde haft flere og bedre kilder om det græske miljøes vurderinger af dette forhold. Uanset denne strid i den græske ledelse om en orientering i retning af Tyskland eller af England konstateres det dog, at også Metaxas i høj grad ville bevare græsk uafhængighed. Den voksende græske våbenindustri skulle sikre en større græsk selvforsyningsgrad og dermed græsk selvstændighed.

Det snævre forhold til det nazistiske Tyskland betød, at tyskerne gav Metaxas penge til hans politi og dermed til sikring af hans regime. De støttede også arkæologiske udgravninger og bidrog især til dyrkelsen af det antikke Sparta! Forholdet til det fjerne Tyskland skildres mest som ret uproblematisk, for den egentlige trussel var det nære Italien. Tyskland var ikke en middelhavsmagt. Bogen kunne måske have gjort mere ud af forholdet til Bulgarien. Det nære forhold mellem Tyskland og Bulgarien, også på oprustningsområdet, må have bekymret den græske ledelse mere end det antydes i bogen.

Skildringen af den farverige græske forretningsmand, Bodosakis, fylder godt i bogen. Hans forretninger med våbenhandel begyndte allerede i det osmanniske rige, og han nåede at tjene mange herrer. Han blev nøglepersonen i den nye græske våbenindustri, der blev udviklet ved tyske leverancer og hjælp. Græsk våbenproduktion kunne gavne tyskerne på mange måder. Græske våben kunne sælges til Tysklands allierede, og den græske våbenproduktion gav også mange tyske rådgivere og andre arbejde. Senere kunne græsk våbenproduktion supplere den tyske produktion. Græsk våbeneksport kunne give Tyskland hård valuta, som grækerne erhvervede ved våbensalg. I denne forbindelse er det værd at fremhæve den udførlige beskrivelse af denne græske våbenhandlers virke under den spanske borgerkrig.

Bodosakis solgte nemlig til begge krigens parter, hvorved tysk krigsudstyr via Grækenland kom til republikken! Dette tema er nævnt hos Hans-Henning Abendroth: *Hitler in der spanischen Arena*. (Schöningh, 1973, s. 179-182), et værk, der ikke er nævnt af forfatteren. Abendroth fremhæver iøvrigt samtidig, at de tyske myndigheder søgte at lægge pres på Grækenland for at standse denne trafik. Men også Abendroth nævner, at Göring tillod disse leverancer for at opnå hård valuta, som den spanske republik kunne betale.

Forfatteren gør rede for den i det nazistiske Tyskland kendte strid mellem H. Schacht og Göring om udviklingen i den tyske økonomi, og især om tysk eksportstrategi. Da mange tysk-græsk kontakter, som tit i naziriget, ikke foregik via de normale diplomatiske kanaler, må forfatteren konstatere, at det græske udenrigsministeriums akter ikke er de vigtigste. Meget har han derimod fundet i Den Græske Nationalbanks arkiv, hvor uformelle kontakter kan dokumenteres. Forfatteren går dybt ind i de tysk-græske økonomiske relationer, med deres politiske overtoner. Bogen viser de rivaliserende tyske organers indflydelse på politikken over for Grækenland. Ikke mindst fremhæves Görings rolle siden hans første besøg i Athen i 1934. Her er en slående lighed til Görings rolle fra 1936 i forholdet til Francos Spanien.

Det kan diskuteres, om forfatterens skildring af Görings magtposition fra 1938 er dækkende. Nok var han i udførelsen af sin økonomiske oprustning til krig meget pragmatisk – som våbensalg til den spanske republik viste det – men kan man ikke opfatte det sådan, at hans oprustningsiver viste, at han var fuldstændig inden for rammerne af Hitlers hensigter snarere end, at han stod for en alternativ linje eller at han blev stækket? (se s. 92, 194-196).

Grækenland kom dog aldrig i samme afhængighedsforhold til Tyskland som andre Balkanlande, for det havde andre indtægtskilder end ved handelen med Tyskland. En stor græsk flåde sejlede traditionelt mest for England, græske emigranter i USA sendte dollar hjem, og en rig græsk koloni i Ægypten gav også den græske regering andre muligheder for at ophobe kapital.

Væsentlige afsnit handler om Englands reaktion på Grækenlands voksende økonomiske afhængighed af Tyskland, især efter 1936. Forfatterens velargumenterede synspunkt er, at England ikke økonomisk var meget interesseret i Grækenland og derfor ikke af økonomiske grunde var særlig urolig ved den tyske aktivitet, i hvert fald ikke før i 1938-39. Derimod var England strategisk meget interesseret i Grækenland af hensyn til sikre transportveje gennem Middelhavet til Ægypten og Indien. Den engelske interesse for Grækenland voksede derfor naturligt fra 1939 ved udsigten til krig med Tyskland og Italien. Metaxas-regimet ville 1939-40 søge at holde sig strengt neutral. Det ville især have Tyskland til at garantere, at Italien ikke angreb det! Stormagternes spil om Grækenland 1939-41 gennemgås mere kortfattet end den øvrige fremstilling.

Et så omfattende værk kan næppe laves uden mindre fejl. Her er nogle af dem. Den side 110 og side 339 omtalte prins Philipp af Hessen er formentlig den kendte prins Philip af Hessen. Han var den italienske konges svigersøn og blev derfor ofte brugt som uformel budbringer til Mussolini. Side 167 omtales det, at Göring i 1935 forhandlede om våbensalg til Spanien. På det tidspunkt var der i Spanien en højreregering, med Franco som generalstabschef, så forfatterens kommentar om Görings pragmatisme forstår jeg ikke her. Forfatteren Robert H. Whealey staves konsekvent forkert.

Der ses ikke at være anvendt litteratur efter 1994. Det har f.eks. betydet, at den italienske dokumentserie, der ellers anvendes for 1939f, ikke er blevet brugt for årene 1936-37, da bindene herom udkom 1993-98.

Forfatteren har i sin bog en stor rigdom af temaer og udfører sine analyser med både stor dygtighed og forsigtighed. Vi får ofte at vide, når kilderne ikke kan bære sikre konklusioner. Vi kommer godt rundt i

irgangene i internationalt diplomati og også i diverse firmaers aktiviteter. Mogens Pelt har med denne bog ydet et vigtigt bidrag til forståelsen af en mindre stats manøvrerum.

Kay Lundgreen-Nielsen

Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65årsdagen oktober 1998. Redaktion HENRIK DETHLEFSEN OG HENRIK LUNDBAK. Museum Tusulanums Forlag. Københavns Universitet 1998.

Denne mastodont af et velfortjent festskrift til to historikere indeholder hele 25 artikler, en større indledning, tabula gratulatoria og fødselernes bibliografier.

Det er usædvanligt, at en redaktion af et festskrift søger at styre indholdet ud fra en problemstilling. I dette tilfælde hvorvidt besættelsestiden kan opfattes som et politisk brud med mellemkrigstiden, eller kun var en parentes, efter hvilken den politiske og samfundsmæssige udvikling fortsatte, som om intet var hændt, kontinuitet/brud. Bidragene placeres i en kronologisk orden: mellemkrigs-, besættelses- og efterkrigstid. I en indledning, som kortfattet omtaler alle artiklerne, struktureres indholdet endvidere som: udenrigs- og sikkerhedspolitik, indre udvikling og kollektiv bevidsthed. Disse ihærdige bestræbelser på at skabe orden i det omfattende stof lykkes naturligvis kun til en vis grad, men det er i sig selv et prisværdigt forsøg på at lade de mange artikler fremtræde som ordnede led i en aktuell forskningsdebat.

Andre usædvanlige træk ved festskriftet er, at det er til to personer, og at festens genstande selv bidrager med væsentlige indslag, lidt frækt lokket til det på falske forudsætninger, så overraskelsesmomentet kunne bevares. Nissens artikel, der ligesom Kirchhoffs oprindeligt er et foredragsmanuskript fra september 1997, hedder »Fra mellemkrigstid til besættelsestid« og handler om kontinuiteten i konflikten mellem anti-parlamentariske og parlamentariske kræfter i perioden. Kirchhoffs hedder »Den store myte om det danske folk i kamp. Om besættelsen i dansk kollektiverindring«, og handler således om konsensusopfattelsen af passiv og aktiv modstand i efterkrigsårene, som modvirkede de konflikter med tendenser til brud, som også var tilstede. De har åbenbart været ude på bundne opgaver, der skulle være afsæt for problemstillingen. Redaktørernes udgangspunkt er, at Nissen som historiker står for et kontinuitetssynspunkt, mens Kirchhoff er mest optaget af brudelementerne i besættelsestidens historie.